

‘Kunstenaars moeten uit hun ivoren toren komen, maar zodra een kunstenaar zich mengt in het maatschappelijk debat, moet hij zo snel mogelijk terug in zijn hok’

uit kwaadaardigheid’ op een verraderlijk dwaalspoor. Immers, zoals hij in de eerder genoemde toespraak op het Malieveld memoreerde: noch Harry Mulisch, onze bekendste romancier, noch Ramses Shaffy, onze bekendste chansonnier, noch Vondel, noch Spinoza zijn te betrappen op één druppel Nederlands bloed. ‘En wat zou Amsterdam zijn geworden zonder de val van Antwerpen? Zelfs het Amsterdamse dialect is aan het Antwerps verwant.’

Pijnlijk feit

Er is niet zoiets als een nationale identiteit die wortelt in een geleidelijke historische ontwikkeling, zegt Nasr. ‘Die wens bestaat sinds de opkomst van natiestaten in de negentiende eeuw, maar het zijn oorlog en liefde die de geschiedenis hebben bepaald, met als gevolg een voortdurend komen en gaan van volkeren.’ Dat is wat hij wilde uitdrukken in het aangrijpende gedicht ‘Het huis van Europa’, dat hij voorjaar 2011 schreef ter gelegenheid van de opening van *Het Huis van Europa*, dat de Europese Commissie in Nederland herbergt.

‘Mijn buurman heeft een continent bedacht / een glooiend rijk met weinig eigenschappen.’ Vrede alom: *‘de burgers zijn beschaafd aan alle kanten / volledig rond en één gemaakt / gelijken zij hun munten, talen, hun tomaten / vredig rollen ze over straat.’* Het continent blijkt minder uniform en maakbaar dan gedacht: *‘maar soms, wanneer de wereld brandt / vlak voor het slapengaan / soms denk ik zachtjes aan mijn afkomst / dan ruik ik u op afstand.’* De verbloemde werkelijkheid dringt zich op: *‘daar, onder gladde jongenshuid / ont-*

waakt in honderdduizendvoud / een ronduit tegenstrijdig gat.’ Namelijk: *‘een hol gevuld met kelten en katharen / etrusken, moren, magyaren / het stinkt er naar melk en mannen-vacht’* (...) *‘ik val uiteen, kom samen in horden.’*

Bij Nasr is geschiedenis geen plaatjesboek of Openluchtmuseum. Joods-christelijke traditie? Regelmatig verwijst Nasr in zijn werk naar het pijnlijke feit dat deze tegenwoordig zo geprezen ‘culturele herkomst’ vooral bestond in het uitroeien van de één door de vijandige overmacht van de ander, tot de Endlösung aan toe. Hoe kan het huis van Europa een rietgedekt idyllisch stolpje zijn: *‘bouw voor mij een roestig huis / tegen een merelveld vol schone mythen / tegen de klaprozen van poperinge / en de gouden kiezen van auschwitz (...) bouw mij een moeilijk, pijnlijk huis’.*

Overtuigingskracht

Een dag na het interview tref ik Nasr opnieuw in debatcentrum De Nieuwe Liefde. Aan een tafeltje zit hij na te praten met zijn ouders, zijn broer Shariff (de cineast) en zijn vriendin. Een warm discussie-gezin, waar de spreekwoordelijke dominee vermoedelijk zelden voorbijkomt. Nasr heeft zojuist voor de uitpuilende Grote Zaal de polemische oogst van zijn Dichter des Vaderlandsperiode ten gehore gebracht. Met zijn bijna hypnotische overtuigingskracht weet Nasr zijn kanttekeningen op de maatschappelijke ontwikkelingen in dit land genadeloos bij de aanwezigen in te steken. Ze zullen zijn gehoor nog lang aan blijven kleven, strofen als: *‘waar alles mag is ieder vogelvrij’* (uit: *Een mooie dag om stilte te verscheuren, naar aanleiding van de Damschreeuwer*) of: *‘tussen psalmzangers en pillenslikkers / tussen het goud en de blingbling / vond ik een land dat werd opgeheven’* en: *‘Wie Neerlands bloed in d’aders vloeit / van vreemde smetten vrij / die fabel staat weer eens in bloei / in dwazen zoals wij.’* (Uit: *Mijn nieuwe vaderland*, 2010).

Hoe hij terugkijkt op de periode als Dichter des Vaderlands? Nasr kon het tijdens ons gesprek niet zeggen: ‘Je kunt niet van tevoren beslissen hoe zoiets verloopt. Soms schrijf je gedichten voor de eeuwigheid, waar nauwelijks op gereageerd wordt. Andere gedichten schrijf je in een opwelling. Zo’n gedicht als *In het land der koningen* wil je helemaal niet schrijven, maar de actualiteit (automobilist rijdt op de menigte in, Koninginnedag 2009 - red.) dwingt dat af. Omdat ik het bij *Pauw en Witteman* heb voorgedragen, verspreidt zich dat. Net als het gedicht *Voor Gerrit*. Dat plan je niet. Ik wou dat het niet gebeurd was.’

In januari 2013 verschijnt ‘Mi have een droom’ (De Bezige Bij), met daarin alle gedichten en artikelen die Nasr schreef tijdens zijn dichterschap des vaderlands.

De 7-cd-box ‘Hier komt de poëzie!’ met een voordracht van 350 geselecteerde gedichten uit de Nederlandstalige literatuur, is in de boekhandel te verkrijgen (uitgekomen bij Hans Kusters Music).

‘Mijn nieuwe vaderland, Gedichten van crisis en angst’, (De Bezige Bij, 2012)

Jan Pronk RESPECT VOOR RWANDA

Deze zomer kwam er een einde aan de Gacaca over de genocide in Rwanda in 1994. De traditionele rechtspraak werd een vorm van nationale heling.

W aartoe mensen in staat zijn, weten wij in het Westen sedert de Holocaust. We wisten het, maar werden er in de recente geschiedenis opnieuw bij bepaald. Ook de westerse beschaving kent misdaden tegen de menselijkheid. Alleen systemen met constitutioneel vastgelegde beginselen, een rechtsorde, democratie, en waardenoverdracht via onderwijs en media, vormen een tegenwicht tegen machtsmisbruik en geweld van de ene mens tegenover de ander. Het Westen heeft geen patent op dergelijke systemen. Dat noopt tot bescheidenheid in onze reactie op wandaden elders.

De genocide in Rwanda, twintig jaar geleden, was een van de meest afschuwelijke wandaden ooit. De beelden staan onuitwisbaar op mijn netvlies. Meer dan een miljoen mensen werden verminkt, verkracht en vermoord. De lichamen lagen overal.

Was het mogelijk een nieuw begin te maken zonder de schuldigen te berechten? Honderdtwintigduizend mensen waren gevangen gezet op beschuldiging aan de moordpartijen te hebben meegedaan. Een speciaal VN-tribunaal kon enkele tientallen personen berechten die leiding hadden gegeven aan de genocide. Omdat in Rwanda zelf bijna alle rechters waren omgebracht, duurde het geruime tijd voordat de binnenlandse rechtspleging op gang kon komen. Maar de aantallen waren zo groot, dat berechting binnen een formeel rechtssysteem een eeuw in beslag zou nemen. Tienduizenden zouden decennia lang in gevangenis-

‘Een hypocriet advies. Het Westen benadrukt immers altijd de noodzaak een einde te maken aan straffeloosheid.’

Foto: Dida Mulder

sen moeten wachten op berechting. Velen zouden daar overlijden, zonder dat hun zaak ooit zou zijn voorgekomen.

Daarop heeft Rwanda teruggegrepen naar een vorm van traditionele, informele rechtspleging die het land in het verleden kende: Gacaca. Elke week vonden overal in het land bijeenkomsten plaats, jaren lang, waaraan iedereen werd geacht deel te nemen. Doel was waarheidsvinding, beëindiging van straffeloosheid, rechtspleging en nationale verzoening. Iedereen was bij de genocide betrokken geweest, als dader, slachtoffer, overlevende of getuige. Iedereen diende bij de afsluiting

van die periode betrokken te worden. De procesvoering kreeg een wettelijke basis en werd gedetailleerd gedocumenteerd. De bevolking koos rechters uit haar midden. Twee miljoen rechtszaken werden behandeld, waaronder tweehonderdduizend beroepszaken. Driehonderdduizend maal vond vrijspraak plaats.

Het was lekenrechtspraak. Het Westen – hetzelfde Westen dat destijds geweigerd had iets tegen de naderende genocide te ondernemen – had kritiek: de rechtspleging voldeed niet aan onze hoge eisen. Maar een alternatief werd niet geboden, behalve advies om dan maar helemaal van rechtspleging af te zien. Een hypocriet advies. Het Westen benadrukt immers altijd de noodzaak een einde te maken aan straffeloosheid. Bovendien, terugkeer van de genocidaires in de maatschappij, zonder meer, zou ongetwijfeld uitmonden in nieuw geweld, bijvoorbeeld uit wraak.

De Gacaca-bijeenkomsten waren hartverscheurend. Al die verhalen, telkens opnieuw, in aanwezigheid van iedereen. De continue confrontaties tussen daders en slachtoffers vormden een oefening in nationale traumaverwerking. Van de overlevenden werd verwacht zich te verzoenen met hun vijanden, hen te vergeven. Een regering kan niet van haar burgers vragen persoonlijk vergiffenis te schenken. Maar Gacaca werd een vorm van nationale heling, van bovenaf georganiseerd weliswaar, doch essentieel om een einde te maken aan massavernietiging. Wie niet alleen van een afstand heeft gekeken naar het drama van 1994, kan slechts respect opbrengen voor wat is bereikt.

Jan Pronk is oud-minister van Ontwikkelings-samenwerking en hoogleraar aan het *Institute for Social Studies in Den Haag*